

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 58, 2007

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

OBSAH

Slavomír O n d r e j o v i č: Fenomén Viktor Krupa.....	3
Juraj D o l n í k: Orientácia v jazykovom priestore.....	11
Pavol Ž i g o: Podobnosti jazykových a nejazykových štruktúr.....	21
Ján K a č a l a: Tvorivosť v jazyku a tvorivosť jazyka.....	31
Eubomír K r a l ě á k: Jazyková situácia slovenčiny z teritoriálneho aspektu.....	37
Gabriela M ú c s k o v á: Diglosia v slovenskej jazykovej situácii (diachrónny pohľad).....	47
Štefan Š v a g r o v s k ý: Od spisovnej češtiny k Bernolákovej slovenčine.....	55

K r o n i k a

Jubileum profesora Rudolfa Krajčoviča. P. Ž i g o.....	75
K životnému jubileu univerzitného profesora Jozefa Mlaceka. J. D o l n í k.....	76
Zomrel doc. PhDr. Pavel Novák, CSc. S. O n d r e j o v i č.....	79

CONTENTS

Slavomír O n d r e j o v i č: Phenomenon Viktor Krupa.....	3
Juraj D o l n í k: Orientation in the Language Space.....	11
Pavol Ž i g o: Similarities between language and non-language structures.....	21
Ján K a č a l a: Creativity in the Language and Creativity of the Language.....	31
Eubomír K r a l ě á k: Language situation of the Slovak language from the territory point of view.....	37
Gabriela M ú c s k o v á: Diglossia in the Slovak Language Situation (A diachronic Approach).....	47
Štefan Š v a g r o v s k ý: From the Standard Czech to Bernolák s Slovak.....	55

C h r o n i c l e

Professor Rudolf Krajčovič Jubilee. P. Ž i g o.....	75
Professor Jozef Mlacek Jubilee. J. D o l n í k.....	76
Doc. PhDr. Pavel Novák, CSc. has died. S. O n d r e j o v i č.....	79

СОДЕРЖАНИЕ

Славомир О н д р е й о в и ч: Феномен Виктор Крупа.....	3
Юрай Д о л н и к: Ориентация в языковом пространстве.....	11
Павол Ж и г о: Сходства языковых и внеязыковых структур.....	21
Ян К а ч а л а: Творчество в языке, творчество языка.....	31

Любомир Кр а л ч а к: Положение словацкого языка с территориальной точки зрения ..	37
Габриела М у ч к о в а: Двуязычие в словацкой языковой ситуации (с диахронической точки зрения).....	47
Штефан Ш в а г р о в с к и: От чешского литературного языка к словацкому языку А. Бернолака.....	55

Х р о н и к а

Юбилей проф. Рудольфа Крайчовича. П. Ж и г о.....	75
К юбилею проф. Йозефа Млацека. Ю. Д о л н и к.....	76
Скончался доцент Павел Новак, канд. наук. С. О н д р е й о в и ч.....	79

DIGLOSLIA V SLOVENSKEJ JAZYKOVEJ SITUÁCIÍ (DIACHRÓNNY POHĽAD)

GABRIELA MÚCSKOVÁ

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Diglossia in the Slovak Language Situation (Diachronic Approach). Jazykovedný časopis, 2007, Vol. 58, No. 1, pp. 47 – 53. (Bratislava)

The author of the article analyses a possibility to interpret the language situation of the pre-standard period co-existence of Czech and Slovak languages as a diglossic situation. Slovak language was during the 15th – 18th centuries used as a language of speech communication and as a language without linguistic description did not occur in written form. Czech as an intelligible language functioned as an official written language and was supposed to be a variety of national language. This specific language situation could be interpreted as a special kind of bilingualism or diglossia with a broader sense of meaning. At the end of the analysed period there were tendencies to prefer Czech as a language of official and educational communication on the one hand and to standardise one of the Slovak dialects on the other hand. On the base of analyses of similar language situations in other languages also the conflict about the character of the standard language of the Slovak nation corresponds with the general model in the history of other language communities and is a natural and regular process of the standard language development.

Spolu s prenikaním sociolingvistických prístupov, metód a tém, ktoré sa popri vnútornej systémovej lingvistiky v posledných desaťročiach uplatňujú a rozvíjajú aj v slovenskej lingvistiky, objavujú sa pokusy aplikovať na slovenskú jazykovú situáciu niektoré termíny označujúce javy a tendencie, ktoré súvisia s fungovaním jazyka v konkrétnom spoločenskom a kultúrnom prostredí. Jedným z takýchto termínov je aj termín *diglossia*.

Tento termín vstúpil do lingvistiky štúdiou Charlesa A. Fergusona, ktorá vyšla v časopise *Word* v roku 1959 a v slovenskom preklade, ktorého autorom je doktor Viktor Krupa, bola publikovaná v *Antológii bilingvizmu* v roku 2003 (slovenské citáty zo štúdie Ch. A. Fergusona uvádzame v preklade V. Krupu).

Termín *diglossia* slúži na pomenovanie špecifickej jazykovej situácie, v ktorej koexistujú vedľa seba dve variety jazyka, pričom každá plní svoju presne stanovenú úlohu a uplatňuje sa vo vymedzených prostrediach (porov. Ferguson, 1959, s. 325). Konkrétne túto jazykovú situáciu v spomínanej štúdii Ch. A. Ferguson ilustroval na príklade štyroch vybraných jazykov (arabčina, švajčiarska nemčina, gréčtina a haitská kreolčina).

Napriek tomu, že autor svoju štúdiu označil ako „predbežnú“, vyvolal ňou v sociolingvistiky rozsiahlu reakciu. Patrí medzi základné a najznámejšie práce v oblasti

jazykovej variantnosti a štandardizácie, počet prác zaoberajúcich sa priamo či okrajovo otázkou diglosie narástol na niekoľko tisíc (v monotematickej bibliografii *Diglossia* (1993), ktorú zostavil Mauro Fernández a ktorá zachytáva jazykovednú produkciu rokov 1960 – 1990, ich počet dosahuje takmer 3 000).

V našej slovenskej lingvistiky sa termín *diglossia* (Bosák, rkp.; Ripka, 2002, s. 39) častejšie spájal s javom koexistencie spisovnej variety národného jazyka a niektorého regionálneho nárečia v intenciiach rozšírenia tohto pojmu na jazykovú situáciu, v ktorej spoločenstvo v závislosti od komunikačnej situácie používa rôzne variety (obyčajne spisovnú a nárečovú) jazyka (Mackey, 1993, s. 16). Avšak jazyková situácia, ktorú charakterizuje koexistencia spisovného jazyka a tradičného regionálneho dialektu, nezodpovedá Fergusonovmu vymedzeniu diglosnej jazykovej situácie. Ide predovšetkým o presne vymedzené sféry používania oboch variet, používanie nezodpovedajúcej variety v danom prostredí sa vníma ako nepatričné, resp. je jednoducho neprípustné. V diglosnej jazykovej situácii sa v komunikácii nevyskytuje taká vysoká miera interferencie a množstvo hybridných foriem ako v situácii, v ktorej koexistuje spisovný jazyk a nárečie a pod. Preto sa pri interpretácii rôznych javov súvisiacich s koexistenciou spisovného jazyka a nárečia prikláňame k termínu *bidialektizmus* (porov. Mackey, 1993, s. 16; Trudgil, 1986, s.1 an.), resp. v podmienkach našej jazykovednej terminológie vhodnejšiemu názvu *bivarietizmus*.

Označenie jazykovej situácie, v ktorej vedľa seba existujú (popri iných formách národného jazyka) spisovná a nárečová varieta termínom *diglossia* nezodpovedá predovšetkým súčasnému štádiu vývinu štandardizácie slovenčiny, keď sa uplatňovanie spisovnej variety funkčne rozširuje a výrazne ovplyvňuje súčasnú podobu regionálnych nárečí. Azda v počiatočných fázach vývinu spisovnej slovenčiny možno predpokladať dôslednejšie vymedzenie, funkčné aj sociálne, používania oboch variet v komunikácii, resp. obmedzené používanie spisovnej variety len v istých prostrediach a situáciách, a zároveň tu možno predpokladať výraznejšie odlišenie noriem oboch systémov. Je to aj dôsledok špecifických okolností vzniku a počiatočného vývinu spisovného jazyka u nás, keďže výber nárečia, ktoré sa malo stať základom spisovného jazyka, nevyplynul z prirodzeného presadenia sa a rozšírenia nárečia nejakého politického, hospodárskeho alebo kultúrneho centra. Avšak ani v tomto prípade nejde o vlastnú diglosnú jazykovú situáciu a Ch. A. Ferguson sám vo svojom článku zdôrazňuje, že „diglosiu nepokladá za štádium, ktoré sa vyskytuje vždy a jedine v istom okamihu vývinu, napríklad v procese štandardizácie“ (1959, s. 326).

V procese vývinu slovenskej jazykovej situácie existuje ešte jedna možnosť uplatnenia termínu *diglossia*, a tá sa viaže na predspisovné obdobie dejín spisovnej slovenčiny a na koexistenciu češtiny a slovenčiny v tomto období (Lauersdorf, 2002, 2003). Prítomnosť ďalších jazykov nie je faktorom, ktorý by odporoval vymedzeniu diglosie. *Diglossia* môže byť a často je súčasťou širšieho komplexu jazykových foriem v jazykovej situácii (porov. Ferguson, 1991, s. 224 – 225, citované podľa Lauersdorf, 2002, s. 249).

Čeština prichádza na Slovensko v 14. až 15. storočí a spočiatku sa uplatňuje najmä vo sférach komunikácie, v ktorých ako jazyk zrozumiteľný širším vrstvám nahrádza latinčinu – t. j. v cirkevnej oblasti (v neliturgickom náboženskom styku – kázne, pastorácie, spoved', krst a modlitby) a pri administratívno-právnych úkonoch, týkajúcich sa strednej spoločenskej vrstvy, ktorú tvorilo slovenské meštianstvo a zemianstvo. Jej funkcie sa potom podstatne rozšírili najmä od XVI. storočia (porov. Pauliny, 1958, s. 40). Na pozadí cudzích jazykov používaných na Slovensku (latinčina, nemčina a maďarčina) tu čeština fungovala ako variant domáceho jazyka a reprezentant domáceho kultúrneho jazyka (Pauliny, 1958, s. 41). Voči živému jazyku slovenského etnika, ktorý neexistoval v písanej podobe, fungovala ako kultúrny – spisovný jazyk formujúcej sa slovenskej národnosti. Dnes by sme mohli povedať, že čeština bola súčasťou stratifikačného modelu národného jazyka, z čoho vyplýva, že medzi češtinou a domácimi slovenskými nárečiami bol hierarchický vzťah.

Ak by sme uvažovali o tejto situácii v predspisovnom období slovenčiny ako o diglosnej, čeština by predstavovala nadradenú varietu (vysokú – H) a slovenčina (resp. slovenské regionálne nárečia) varietu nízku (L). Pokúsime sa na základe aspoň niekoľkých vybraných charakteristík vymedzujúcich *diglosiu* (tak ako ich uvádza Ch. A. Ferguson vo svojej štúdií) o ich porovnanie s jazykovou situáciou predspisovného obdobia na Slovensku (porov. tiež Lauersdorf, 2002, s. 249 – 253).

1. Funkcia

Jednou z najdôležitejších charakteristík diglosie je funkčná špecializácia vysokej a nízkej variety. Obe variety fungujú len vo vymedzených typoch situácií (len s nepatrnou mierou prekrývania) a ich nenáležitú použitie v konkrétnej situácii sa vníma v spoločnosti rušivo. Čeština v predspisovnom období bola obmedzená na písanú podobu a už samotná motivácia začiatkov jej používania na Slovensku – aby ako blízky a zrozumiteľný jazyk plnila funkciu písaného úradného jazyka – ju predurčuje k jej funkčnej špecializácii. V hovorenej podobe sa uplatňovala len ojedinele v niektorých presne vymedzených funkciách (najmä v náboženskej sfére). Ide tu o historické obdobie, z ktorého nemáme poznatky o podobe hovorených prejavov, a preto nevieme celkom spoľahlivo vymedziť, či vylúčiť používanie češtiny v hovorenej komunikácii.

Slovenčina v tomto období fungovala ako bežný hovorený jazyk vo forme jej regionálnych nárečových variantov. Nemala písomnú podobu a až v neskoršom období (tzv. mladšie predspisovné obdobie) zaznamenávame jej systematickejšie prenikanie do praktických písomností administratívneho charakteru a formovanie istého vyššieho kultúrneho útvaru. Za istú mieru prekrývania oboch variety môžeme považovať prenikanie slovenských domácich jednotiek do písaných dokumentov administratívno-právneho charakteru vo veľmi individuálnej a nejednotnej miere a preberanie českých jednotiek pri formovaní domácej terminológie.

V mladšom období, a najmä v 18. stor. – keď sa používanie domáceho jazyka v oblasti administratívno-právnej spisby stáva veľmi častým a najmä v západoslovenskej oblasti sa vytvára relatívne ustálený kultúrny útvar domáceho jazyka – začína sa narúšať predchádzajúca funkčná špecializácia češtiny a slovenčiny. Koncom storočia sa objavuje prvý pokus o kodifikáciu spisovnej slovenčiny, ďalšie udalosti (objektívne udalosti historické, politické a sociálne, ale aj subjektívne zmeny myslenia a vnímania sveta) vedú k rozpadu tejto – možno diglosnej jazykovej situácie.

2. Prestíž

Ďalšou charakteristickou črtou diglosie je prestíž, ktorá spočíva v posudzovaní vysokej variety ako variety nadradenej, prípadne krajšej, logickejšej, schopnejšej a bohatšej na vyjadrovacie prostriedky samotným jazykovým spoločenstvom. V súvislosti s češtinou v slovenskom jazykovom prostredí jej „nadradenosť“ súvisí s jej vyspelosťou ako kultúrneho jazyka a bohatšou kultúrnou a literárnou tradíciou, v porovnaní s domácim jazykom používaným prevažne v bežnej každodennej komunikácii. Platí to predovšetkým v oblasti náboženského jazyka u evanjelikov, jazyka umeleckej a náučnej literatúry. Snahy uviesť domáci jazyk do týchto oblastí súvisia až s národno-identifikačným procesom a s vedomým hľadaním variantu slovenčiny schopného plniť úlohu samostatného spisovného jazyka.

Aj Eugen Pauliny vo svojom príspevku prednesenom na Medzinárodnom zjazde slavistov v Moskve v roku 1958 (porov. Pauliny, 1958, s. 41) charakterizoval vzťah češtiny a slovenčiny ako vzťah hierarchický, v ktorom čeština fungovala ako kultúrny domáci jazyk Slovákov a chápala sa ako celospoločenská podoba písomného jazyka formujúcej sa slovenskej národnosti. Zároveň tu E. Pauliny v súvislosti s prenikaním slovakizmov do češtiny a jej postupným nahrádzaním v praktických písomnostiach domácimi formami hovorí aj o vzťahu rôznosti a jazykovú situáciu súvisiacu s používaním slovenčiny a češtiny na Slovensku charakterizuje ako *bilingválnu*. Zároveň dodáva, že: „Tento bilingvistický vzťah bol zvláštneho charakteru jednak pre veľkú blízkosť češtiny k slovenčine, jednak pre onen hierarchický vzťah a napokon aj preto, že v časti slovenského vzdelanectva sa v XVIII. storočí prejavili aj náznaky vznikajúceho vedomia o národnej a jazykovej jednote československej. Zvláštny bol tento bilingvistický vzťah aj preto, lebo stála tu čeština ako jazyk písomný proti slovenčine ako jazyku hovorenému“ (tamže, s. 43).

Práve spomínanými špecifikami, ktoré tu E. Pauliny vytýčil, priblížil sa k charakteristike situácie blízkej *diglosii* (o ktorej hovorí až o rok neskôr Ch. Ferguson v spomínanej štúdií *Diglossia*), ktorá do veľkej miery pripomína príklad latinčiny a rodiacich sa románskych jazykov počas niekoľkých storočí. V bežnom styku sa tu tiež používali hovorové jazyky – budúce spisovné románske jazyky – a v písme a pri formálnych príležitostiach sa používala latinčina (Ferguson, 1959, s. 337).

3. Osvojovanie si jazyka

V jazykových situáciách, ktoré sa v súčasnosti považujú za diglosné, je nízka varieta osvojovaná v domácom prostredí prirodzene ako materinský jazyk a znalosť vysokej variety je získavaná až v školách. Úlohu vyučovacieho jazyka v uhorskom školstve v predpisovnom období plnili iné „nadradené“ jazyky – latinčina, nemčina, maďarčina. Čeština sa ako vyučovací jazyk dostáva do škôl až neskôr (najmä v období reformácie). Dôkladnejšie znalosti češtiny si slovenskí vzdelanci, kňazi či úradníci osvojovali na pražskej Karlovej univerzite.

4. Štandardizácia

Charakteristickou črtou vysokej variety je existencia gramatického opisu a zaužívanej, pomerne jednotnej, normy vo výslovnosti, gramatike a slovníku, zatiaľ čo nízka varieta nemá ustálený pravopis a vyznačuje sa vysokou variabilitou – nárečovou diferencovanosťou. Napriek tomu sa v niektorých jazykoch prejavuje tendencia vzniku akejsi štandardizovanej nízkej variety, ktorá sa rozširuje za hranice svojho nárečového areálu, stáva sa vyššou, kultúrnou a ustálenejšou formou používanou v hovorenej komunikácii v sférach adekvátnych pre nízku varietu.

Čeština mala svoje gramatické opisy (Daniel Krman, Pavel Doležal), avšak na Slovensku nemala v dôsledku vedomých slovakizačných snáh jednotnú normu vo všetkých typoch textov – preto hovoríme v tomto období o tzv. oficiálnej biblickej češtine a o slovakizovanej normalizovanej a nenormalizovanej češtine (Krajčovič – Žigo, 2002, s. 78 an). Záznamy o slovenčine boli zväčša len sporadické a nemali opisný lingvistický charakter. Za variant štandardizujúcej sa nízke variety, t. j. slovenčiny, by sme mohli pokladať kultúrnu západoslovenčinu ako jazyk vzdelancov trnavského prostredia, ktorý sa nakoniec stal východiskom prvej kodifikácie slovenčiny, ale tiež tzv. kultúrnu stredoslovenčinu a východoslovenčinu (resp. východoslovenčinu kalvínov v Zemplíne), aj keď miera štandardizácie – t. j. tendencie vytvárať stabilnejší a jednotnejší variant nárečového makroareálu – je vo všetkých týchto útvaroch odlišná.

5. Stabilita

Napriek tomu, že pri súčasnom fungovaní dvoch (a na pozadí špecifik rôznych typov diglosných jazykových situácií aj viacerých) foriem jazyka nevyhnutne dochádza k vzájomnému ovplyvňovaniu – predovšetkým prenikaniu lexikálnych jednotiek vysokej variety do systému dynamickejšej a otvorenejšej nízkej variety – ide v prípade *diglosie* o situáciu, ktorá je charakteristická svojou stabilitou. Miera stability alebo jej trvanie sa v rôznych prípadoch líši. Opisovaná jazyková situácia v období fungovania češtiny ako vysokej variety na Slovensku pretrvávala – s istými vý-

vinovými obmenami – niekoľko storočí a proces jej zániku, do značnej miery ovplyvňovaný dobovým spoločenským, politickým, a kultúrnym dianím, sprevádzala koexistencia niekoľkých cudzích jazykov (latinčina, maďarčina, nemčina), diferencovaných regionálnych nárečí, niekoľkých variantov domáceho normalizovaného jazyka (kultúrne útvary) a neskôr kodifikovaného jazyka (bernoľákovčina, štúrovčina, staroslovenčina). Po reforme štúrovskej kodifikácie a úpravách smerom k ustálenému jazykovému úzu slovenčina v jednotlivých funkciách postupne nahrádzala češtinu a v neskorších obdobiach nachádzame už len stopy jej používania v literárnej alebo náboženskej sfére.

6. Gramatika a slovník

Vzhľadom na nedostatok dokladov domáceho hovoreného jazyka nie je možné jednoznačne tvrdiť, že jazykový systém češtiny bol zložitejší ako jazykové systémy rôznych variantov domáceho hovoreného jazyka. Oficiálna biblická čeština vychádza z historického základu Kralickej Biblie, preto možno predpokladať, že obsahovala viac archaických tvarov, starých historických alternácií a nepochybne bola bohatšia v sfére odbornej a abstraktnej lexiky. Naproti tomu bežný hovorený jazyk obsahoval výrazy z oblasti každodenného praktického života, ktoré sa v písaných útvaroch v češtine nevyskytovali. Keďže tu ide o blízke príbuzné a vzájomne zrozumiteľné jazyky, značnú časť lexiky tvorili jednotky spoločné a zároveň je možné predpokladať, že tu existovala vrstva ekvivalentov vysokej a nízkej variety.

Záver

Úplná definícia *diglosie* znie: „Diglosia je relatívne stabilná jazyková situácia, v ktorej popri primárnych dialektoch jazyka (zahrnujúceho štandardné alebo regionálne varianty) existuje veľmi odlišná, výrazne kodifikovaná (často aj gramaticky zložitejšia) nadradená varieta, nástroj rozsiahleho a prestížneho korpusu písanej literatúry zo staršieho obdobia alebo v inom rečovom spoločenstve, ktorej znalosť sa väčšinou získava v procese formálneho vzdelávania; táto varieta sa používa najmä v písanom jazyku a v hovorenej reči s formálnym zameraním, nie však v bežnom rozhovore ktorejkoľvek časti jazykového spoločenstva.“ (Ferguson, 1959, s. 336).

Takejto definícii a vyššie vymedzeným charakteristikám diglosie zodpovedá aj postavenie češtiny a slovenčiny v predpisovnom období, samozrejme, s istou mierou osobitostí charakteristických pre bilingvizmus. Zodpovedá tomu aj charakteristika podmienok vzniku diglosie (Ferguson, 1959, s. 338), t. j. „*existencia veľkého korpusu literatúry v jazyku blízko príbuznom s prirodzeným jazykom spoločenstva a nízka gramotnosť v spoločenstve.*“ Diglosia ako diferenciácia foriem v komunikácii je akceptovaná dovtedy, kým sa v spoločenstve nezačnú prejavovať tendencie smerujúce k väčšiemu šíreniu gramotnosti, širšej komunikácii medzi rozličnými regionál-

nymi a sociálnymi zložkami spoločnosti a k túžbe (alebo potrebe) po plnohodnotnom štandardnom národnom jazyku ako atribúte autonómie či suverenity. V snahách o zjednotenie jazyka majú obe variety svojich zástancov. Zástancovia vysokej variety argumentujú spojením vysokej variety s historickou tradíciou alebo so svetovým spoločenstvom (alebo aspoň jeho časťou), jej integračnou funkciou, či nadradenosťou a vyspelosťou vysokej variety a pod. a odsudzujú presadzovanie nízkej variety ako „rozkladnej“, zatiaľ čo zástancovia nízkej variety argumentujú zase jej blízkosťou k bežnému hovorenému jazyku, k zmysľaniu a cíteniu ľudí (Ferguson, 1959, s. 338). V ďalšom vývine spisovného jazyka, ktorý podlieha mnohým kultúrnym, spoločenským, ale aj politickým vplyvom, sa môžu realizovať viaceré rozdielne vývinové tendencie. Názorový rozpor stúpcov češtiny ako spisovného jazyka Slovákov a tvorcov novej kodifikácie založenej na kultúrnom variante severnej strednej slovenčiny tak zapadá do širšieho všeobecného modelu jazykového vývinu v iných jazykových spoločnostiach a na ich pozadí sa javí ako prirodzený a zákonitý v procese vývinu štandardizácie slovenčiny.

Bibliografia

- Antológia bilingvizmu. Zost. J. Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press 2003. 295 s.
- BOSÁK, Ján: Diglossia ako metóda skúmania rečových aktov. rkp. 11 s.
- FERNÁNDEZ, Mauro: Diglossia. A Comprehensive bibliography 1960 – 1990 and Supplements. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1993. (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Sciences, Series V: Library & Information Sources in Linguistics, 23.)
- FERGUSON, Charles A.: Diglossia. In: *Word*, 1959, roč. 15, s. 325 – 340.
- FERGUSON, Charles A.: Epilogue: Diglossia Revisited. In: *Southwest Journal of Linguistics*, 1991, s. 214 – 234.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: FF UK 2002. 246 s.
- LAUERSDORF, Mark R.: Slovak Standard Language Development in the 15th – 18th Centuries: A Diglossia Approach. In: *Where One's Tongue Rules Well. A Festschrift for Charles E. Townsend*. Indiana Slavic Studies, 13. Ed. L. A. Janda – S. Franks – R. Feldstein. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers 2002. s. 245 – 264.
- LAUERSDORF, Mark R.: Protestant Language Use in 17th Century Slovakia in a Diglossia Framework. In: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Bratislava: Veda 2003, s. 49 – 60.
- MACKEY, William F.: Introduction. In: *Diglossia. A Comprehensive bibliography 1960 – 1990 and Supplements*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1993, s. 13 – 20. (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Sciences, Series V: Library & Information Sources in Linguistics, 23.)
- PAULINY, Eugen: Kultúrohistorické podmienky a spoločenské funkcie bilingvizmu v dejinách spisovnej slovenčiny. In: *Československé prednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*. Zost. B. Havránek. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 37 – 45.
- PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 256 s.
- RIPKA, Ivor: *Aspekty slovenskej dialektológie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2002. 113 s.
- TRUDGIL, Peter: *Dialects in Contact. Language in Society 10*. Oxford: Basil Blackwell Ltd 1986. 174 s.